

NKUNGUHATO & XILETELO XO LANDZELERISA NTIRHO SWA KU VUYETA NKUNGUHATO WO DYONDZISA WA LEMBE NA LEMBE

2021 - 2023

RIRIMI RA LE KAYA: XITSONGA

GIREDI 1 KOTARA 2

Ku pfuna vadyondzisi na vadyondzi ku fikelela dyondzo
leyi va saleke endzhaku ha yona, na ku dyondza
minongoti yintshwa na vuswikoti bya vumundzuku.

- Xiyaxiya leswaku nongonoko wa madyondzelo lama landzelelekaka lowu katsaka mikunguhato ya tidyondzontsongo ta siku rin'wana na rin'wana, tibuku letikulu, maphepha yo hlaya ha wona na switirhisiwa swa le tlilasini swa kumeka hi ku kopunula eka www.nect.org.za
- Leyi i webusayiti leyi nga hakaleriwiki, a ku laveki data ku kopunula.
- Tsalwa leri ri nga tirhisiwa roxe ri nga ri na wona nongonoko wa madyondzelo lama landzelelekaka.

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Nkunguhato & Xiletelo xo Landzelerisa Ntirho swa ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe Ririmi ra le Kaya: Xitsonga

Giredi 1 Kotara 2

Vundzeni

Manghenelo	1
Swilaveko swo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe	2
Vuswikoti bya Ririmi ra le Kaya	2
Vundzeni bya Ririmi ra le Kaya	2
Ntivomimpfumawulo na Ku hlaya hi Ntlawa Loku Leteriwaka	3
Ku Tumbuluxa Ntolovelo wo Dyondza Ririmi	5
Ndzinganyeto wa Ntolovelo wa Vhiki na Vhiki wa FP HL	6
Migingiriko leyi ringanyetiweke ya FP HL (leyi adiresaka swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe)	7
Ntivomimpfumawulo na Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	17
Nongonoko wa Ntivomimpfumawulo: Xitsonga HL	18
Rimba ra Nkunguhato & Xiletelo xo landzelerisa ntirho	22
Nkongomelo wa 1	23
Nkongomelo wa 2	25
Nkongomelo wa 3	27
Nkongomelo wa 4	29
Nkongomelo wa 5	31
Nongonoko wa Makambelego	33
Nongonoko wo kambela: FP Ririmi ra le Kaya	33
Makambelego ya Madyondzelo	34
Matirhiselo ya Tirhubiriki	35
Macincelo	36
Makambelego ya Madyondzelo: Khadi ra Mikutlunyo	37
Giredi ya 1 Kotara ya 2: Xikombiso xa Ntirho wa Makambelego ya Mafundza	38

Manghenelo

Eka vadyondzisi va Xiyimo xa Masungulo,

Ntungu wa COVID-19 wu hi siye hi ri na ntlhonthlo lowukulu eka dyondzo. Tanihiloko hi tlhelela eka 'ku dyondza ka ntolovelovelo', hinkwerhu hi fanele ku tirha hi vutlhari na ku chivirika ku tiyisisa leswaku sisiteme ya hina yi tlhelela ematshan'wini.

Leswi i swa nkoka eka Xiyimo xa Masungulo, laha vana va dyondzaka masungulo ya vuswikoti byo hlaya na ku tsala. Afrika Dzonga yi lava n'wina ku tirha hi ku hetiseka ku hlomisa vadyondzi hi vuswikoti lebyi, leswaku va nga dyondzi ntsena ku hlaya, kambe va hetelela va kota ku 'hlayela ku dyondza'.

Tsalwa leri ri vumberiwe ku mi pfuna ku fikelela leswi. Hi ku tirhisa kungu leri hi nongonoko, ha tshemba leswaku mi nga kota ku pfala nkarhi lowu lahlekeke wo dyondzisa no dyondza, na ku fikisa vadyondzi va n'wina eka levhele leyi va faneleke ku va eka yona.

Ha mi khensa eka ku tiboha, ku tinyiketela ka n'wina na ku tirha hi matimba loku lavekaka.

I ntiyiso mi le ku akeni ka rixaka,

Hi mi navelela mikateko eka Kotara leyi nga mahlweni,

Xipanu xa NECT Ririmi ra le Kaya

Swilaveko swo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe

- Ku na 10 wa mavhiki eka ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa DBE Kotara ya 2, lama avanyisiweke hi mindzhendzeleko ya mavhiki ya 5 x 2.
- Eka mavhiki ma2 man'wana na man'wana ya ndzhendzeleko, swiyenge hinkwaswo swo dyondza ririmi swi fanele swi angarheriwile hi ndlela leyi landzelaka, hi ku tirhisa nkarhi wa mpimohansi:

MPIMO WA LE HANSI WA XIPHOKHAMA MAAVELO YA NKARHI	GIREDI 1	GIREDI 2	GIREDI 3
Ku yingisela & ku vulavula	45 wa timinete	45 wa timinete	45 wa timinete
Ku hlaya & Ntivomimpfumawulo	4 wa tiawara 30 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete
Ntivontsalo	awara 1	45 wa timinete	45 wa timinete
Ku tsala	45 wa timinete	awara 1	awara 1
NTSENGO	7 WA TIAWARA	7 WA TIAWARA	7 WA TIAWARA

Vuswikoti bya Ririmi ra le Kaya

- Ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Ririmi ra le Kaya ku vumberiwe ku komba vadyondzisi leswaku hi byihi vuswikoti lebyi va faneleke ku byi aka eka xiyenge xin'wana na xin'wana xa ririmi.
- I swa nkoka ku lemuka leswaku eka mavhiki mambirhi man'wana na man'wana, vuswikoti lebyi hlulukisiwaka bya fana ku ya hi xiyenge, kutani ku na mbuyelelo wo tala ku hlulukisa na ku tiyisisa vuswikoti.

Vundzeni bya Ririmi ra le Kaya

- Eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi man'wana na man'wana, vadyondzisi va fanele ku hlawula nkongomelo.
- Nkongomelo lowu wu hlamusela vundzeni bya ndzhendzeleko wolowo.
- Xikombiso, loko mudyondzisi a hlawula nkongomelo '**Hinkwerhu hi ya exikolweni**', vundzeni hinkwabyo byi fanele ku va na vuxaka na nkongomelo lowu, ku katsa:
 - Ntivomarito** lowu dyondzisiwaka, xik: **hlaya, yelanisa; pimanisa; dyondza; China; giredi yo sungula**, sw. na sw.
 - Swinsin'wana kumbe tinsimu** leti dyondzisiwaka, xik: **Ndzi rhandza ku hlaya na ku tsala**
 - Xitori xo hlaya swin'we** lexi hlayiwaka, xik: Xitori lexi nga na nhlokomhaka: **Giredi yo sungula eAfrika Dzonga na le China**
 - Nghingiriko wo tsala** lowu vadyondzi va faneleke ku wu hetisa, xik: **Dirowa na ku lebula xifaniso xa leswi vadyondzi va swi endlaka eChina.**

Ntivomimpfumawulo na Ku hlaya hi Ntlawa Loku Leteriwaka

- Vundzeni lebyi nga riki na vuxaka na nkongomelo i ntivomimpfumawulo na ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka ntsena.
- Leswaku va kota ku dyondza ku hlaya, vadyondzi va fanele ku dyondza mimpfumawulo ya ririmi hi nongonoko, na ku twanana na ku hambanisa mimpfumawulo leyi.
- Kutani, va fanele ku titoloveta ku hlaya marito na switori hi ku tirhisa vutivi bya vona bya mimpfumawulo ku twarisa marito.

A hi voneni leswaku hi byihi vuswikoti na vundzeni lebyi longoloxiweke eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Giredi ya 1 Kotara 2:

NKOMISO WO VUYETA NKUNGUHATO WO DYONDZISA WA LEMBE NA LEMBE: GIREDI 1 KOTARA 2	
KU YINGISELA NA KU VULAVULA	
1	U yingisela swileriso swo olova (mintolovelo ya le tlilasini) a tlhela a endla hi mfanelo
2	U yingisela switori hi ku tiphina, a tlhela a dirowa xifaniso ku kombisa ku twisisa
3	U yingisela handle ka ku nghenelela van'wana a ri karhi a kombisana xichavo eka xivulavuri
4	U nghenelela eka mbhurisano na ku nyiketana ku vulavula na ku xixima van'wana eka ntlawa
5	U hlaya switlhokovetselo na swinsin'wana a tlhela a endla swiendlo
6	U vulavula hi mintokoto ya yena n'wini
7	U landzelerisa swifaniso leswi nga na vuxaka na xitori, a tlhela a xi rungula hi ku landzelerisa miehleketo ya xona
8	U hundzisa mahungu
9	U hlamula swivutiso swo pfaleka na swo pfuleka
10	U nghena eka ku yimbelela eka mimbuyelelo ya tinsimu, switori na swinsin'wana
11	U kombisa swiphemu swa nchumu lowu heleleke ku fana na swiphemu swa xikanyakanya, ximilana
12	U nghenelela eka mimbhurisano ya tlilasi
13	U hlamusela minchumu hi ku ya hi muhlovo, vukulu, xivumbeko, mpimo a tirhisa ntivomarito lowu faneleke
14	U twisisa na ku tirhisa ririmi leri faneleke ra tidyondzo to hambanahambana

NTIVOMIMPFUWAWULO	
Xitsundzuxo eka mudyondzisi:	
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Tiyisisa leswaku wa vumba na ku phemelela marito:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Swo twiwa (ndzemuko wa mimpfumawulo) • Swo twiwa na swo voniwa (ntivomimpfumawulo) 	
1	U teka xiave eka migingiriko ya swa nomo ya ndzemuko wa mimpfumawulo hi tlilasi hinkwayo
2	U lemuka mimpfumawulo eku sunguleni ka marito man'wana
3	U kombisa vuxaka bya mimpfumawulo bya maletere yo tala yo yima yoxe
4	U sungula ku aka marito yo koma hi ku tirhisa mimpfumawulo leyi a yi dyondzeke
5	U sungula ku vumba marito hi ku twanana mimpfumawulo
6	U hambanisa exikarhi ka mimpfumawulo yo twiwa leyi nga emasungulweni na ya le ku heteleleni ka rito
7	U aka marito hi mimpfumawulo leyi dyondziweke
8	U teka xiave eka migingiriko ya swa nomo yo lemukisa mimpfumawulo etlilasi hinkwayo: ntlangu wo siva rito wa switatisi na switwari (ku siva rito)
9	U ntlawahata marito yo toloveleka eka ndyangu wa mimpfumawulo
10	U aka a tlhela a tsemelela marito
11	U lemuka mimpfumawulo leyi nga na ncino
12	U lemuka na ku hlaya:
a	Mimpfumawulo yo tala yo famba yoxe
b	Mimpfumawulo ya marito eswivulweni na switshuriwa swin'wana

NTIVONTSALO

- 1 U dirowa tipatironi: to jika-jika, ta vuhenhla
- 2 U endla migingiriko yo tiyisisa mimpfimbi
- 3 U khoma penisele na khirayoni hi makhomelo lamanene
- 4 U vumba maletere lamatsongo hi mfanelo, a landzelela matlhelo
- 5 U tsala marito a siya ndhawu leyi faneleke
- 6 U tsala no kopunula swivulwa swo koma, swo olova

KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA

Switsundzuxo eka mudyondzisi:

- Veka vadyondzi hi mintlawwa ya vuswikoti byo fana byo hlaya.
- Hlawula switshuriwa/tibuku leti nga ta levhele leyi faneleke ntlawa wun'wana na wun'wana.
- Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe na ku nyika swiletelo loko va karhi va hlaya.

- 1 U hlaya buku ya yena hi ku yisa rito ehenhla eka ku hlaya hi ntlawa na mudyondzisi no leteriwa, hileswaku ntlawa hinkwawo wu hlaya xitori xin'we
- 2 U sungula ku aka ntivomarito wa marito yo voniwa
- 3 U tirhisa mimpfumawulo, vuthala bya mbangu na marito yo toloveleka loko a hlaya
- 4 U sungula ku tifambisa hi yexe loko a ri eku hlayeni laha a lemukaka marito na ntwisiso

KU HLAYA KA MUNHU UN'WE

- 1 U tlhela a hlaya switshuriwa leswi tivekaka
- 2 U hlayela munghana ku suka eka xitshuriwa lexi xi lulamisiweke kumbe lexi xi tivekaka ku ndlandlamuxa nkhluko

KU HLAYA SWIN'WE

- 1 U tirhisa swifaniso ku tivumbela xitori xa yena n'wini, hi leswaku: u 'hlaya' xifaniso
- 2 U hlaya buku leyikulu na swin'wana switshuriwa leswi kurisiweke na tlilasi hinkwayo swin'we na mudyondzisi
- 1 U tirhisa khavhara ya buku na swifaniso ku endla mikumbetelo
- 2 U tirhisa vuthala na swifaniso eka xitshuriwa ku kuma ntwisiso
- 3 U kanerisana hi xitori, a kombisa swimunhuhathwankulu na vonelonkulu
- 4 U hlamula swivutiso swo hambanahambana leswi kongomisiweke eka switshuriwa, leswi katsaka swivutiso swa xiyimo xa le henhla
- 5 U burisana hi matirhiselo ya maletere lamakulu na tihiko

KU TSALA

Switsundzuxo eka mudyondzisi:

- *Tirhisa misingiriko yo tsala swin'we ku kombisa matsalelo yo landzelela magoza (ku kunguhata, ku mpafarhuta, na ku hangalasa).*
- *Nyika vadyondzi rimba ra matsalelo ku va pfuna ku va va tsala switori swa vona vini*

1 U hoxa xandla eku tsaleni swin'we xitori xa tlilasi lexi tsariwaka hi mudyondzisi ehansi

2 U tsala marito a tirhisa mimpfumawulo leyi dyondziweke

3 U sungula ku vumba xihlayisa marito/ dikixinari ya yena n'wini a tirhisa maletere yo sungula ya marito

4 U tsala swivulwa a tirhisa marito lama nga na mimpfumawulo leyi dyondziweke

5 U hetisa mitirho yo tsala, swi katsa:

a U dirowa swifaniso leswi hundzisaka hungu mayelana na ntokoto wa yena n'wini na ku tsala nhlakomhaka

b U tsala xivulwa xin'we xa mahungu ya yena n'wini kumbe eka ku tsala hi ntlawa

c U hlengeleta nongonoko wa marito hi ku ya hi swileriso, xik: swakudya

d U tsala a tlhela a kombisa nhlamuselo kumbe xivulwa xo koma ku va na xiave xo endla buku ya tlilasi

Ku Tumbuluxa Ntolovelo wo Dyondza Ririmi

- Ndlela yin'wana ya kahle swinene yo tiyisisa leswaku u tirhisa nkarhi lowu pimiweke hi mfanelo ku angarhela hinkwabyo vuswikoti lebyi nga le ka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe, i ku tumbuluxa ntolovelo wo dyondza ririmi.
- Laha hansi ku na ndzinganyeto wa ntolovelo wa vhiki na vhiki, lowu nga tirhisiwaka eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi.
 - Ntolovelo lowu wu tirhisa NKARHI WA MPIMO WA LE HANSI eka Ririmi ra le Kaya (7 wa tiawara)
 - Ntolovelo lowu wu ringanele ku tirha eka tigiredi hinkwato

Ndzinganyeto wa Ntolovelo wa Vhiki na Vhiki wa FP HL

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	NKARHI: NTSENGO	NKARHI: KU YINGISELA & KU VULAVULA	NKARHI: KU HLAYA & HLAYA & NTIVOMI-WPFUMAWULO	NKARHI: NTIVONTSALO	NKARHI: KU TSALA
Musumbhunuku	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	NTIVONTSALO	Makambelelo ya nkamafundza	30 wa timinete			30 wa timinete	
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo	30 wa timinete				30 wa timinete
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	15 wa timinete		15 wa timinete		
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
Ravunharhu	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	15 wa timinete		15 wa timinete		
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	15 wa timinete			15 wa timinete	
Ravumune	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo	15 wa timinete				15 wa timinete
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
Ravunthanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	Ku Yingisela & Ku Vulavula	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	Ku Hlaya & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
	Ku Hlaya & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
			30 wa timinete		30 wa timinete		
			7 wa tiawara	45 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete	awara y1	45 wa timinete

Xana wa swi vona leswaku nkarhi lowu averiweke xiyenge xin'wana na xin'wana i wa ntiyiso?

Migingiriko leyi ringanyetiweke ya FP HL (leyi adiresaka swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe)

- Leswi vuswikoti byo tala byo fana byi faneleke ku hluvukisiwa, swi nga va vonelo ra kahle ku endla migingiriko yo fana kumbe yo yelana vhiki rin'wana na rin'wana.
 - Leswi swi tiyisisa leswaku u angarihela vuswikoti hinkwabyo lebyi lavekaka eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe
 - Swi tlhela swi endla ku dyondzisa na ku dyondza swi humelela, hikuva loko wena na vadyondzi mi tolovela migingiriko leyi, ku ta tirhisiwa nkarhi wutsongo eka tinhlamuselo
- Kungu leri nga laha hansi ri ringanyeta migingiriko ya ntolovelo leyi mi nga yi endlaka vhiki rin'wana na rin'wana ku fikelela swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe.
- Laha vuswikoti kumbe vundzeni byo hlawuleka byi faneleke ku fikeleriwa (ku ya hi ATP) leswi na swona swi nghenisiwile.
- Xitsundzuxo: Vadyondzisi va fanele ku tirhisa migingiriko ya Buku yo Tirhela ya DBE hinkwako loko swi fanela.

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Tivisa nkongomelo • Dyondzisa marito ma3 ya ntivomarito • Dyondzisa risimu kumbe xinsin'wana xa mbuyelelo
	NTIVONTSALO	Makambelelo ya nkamafundza	<ul style="list-style-type: none"> • Endla makambelelo ya nkamafundza ku vona loko vadyondzi va tsundzuka mimpfumawulo leyi dyondzisiweke na marito • Tlhela u languta ntivontsalo – ku vumba letere, maletere lamakulu, ku siya ndhawu
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we U NGA SI SUNGULA KU HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> • U nga si sungula ku hlaya • Komba vadyondzi swifaniso swa xitori • Vutisa leswaku ku humelela yini • Va kombeli ku endla minkumbetelo

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo: NKUNGUHATO WA MPFAPFARHUTO	<ul style="list-style-type: none"> • Kombela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka • Byela vadyondzi ntirho wa ku tsala lowu u wu hlawuleke, xik: <ul style="list-style-type: none"> a U dirowa swifaniso leswi hundzisaka hungu mayelana na ntokoto wa yena n'wini na ku tsala nhlokomhaka b U tsala xivulwa xin'we xa mahungu ya yena n'wini kumbe eka ku tsala hi ntlawa c U hlengeleta nongonoko wa marito hi ku ya hi swileriso, xik: swakudya d U tsala a tlhela a kombisa nhlamuselo kumbe xivulwa xo koma ku va na xiave xo endla buku ya tlilasi • Komba vadyondzi ndlela yo KUNGUHATA ku tsala ka vona • Kombela mavonelo ya kungu (ku tsala swin'we) • Kombela vadyondzi ku hetisa makungu ya vona (a ku koperiwi) • Ka ha ri na nkarhi, tsala rimba ra mpfapfarhuto wa xivulwa exitsalelweni, kutani u komba vadyondzi leswi u ri hetisisaka xiswona (ku tsala swin'we). • Tshika rimba ra xivulwa exitsalelweni, kutani u kombela vadyondzi ku tsala xivulwa xa vona vini.
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Vitana ntlawa wutsongo wu ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • Tirha u landzerisisa nongonoko wa ndzemuko wa mimpfumawulo na ntivomimpfumawulo wa ririmi ra wena • Endla migingiriko ya ndzemuko wa mimpfumawulo yo hambana, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku lemuka mimpfumawulo eku sunguleni ka marito man'wana b U hambanisa exikarhi ka mimpfumawulo ya le masungulweni na ya le ku heteleleni c Ku siva rito – u siva switatisi kumbe switwari swo hambana ku vumba rito ro hambana • Dyondzisa vadyondzi ku hlaya mpfumawulo wuntshwa • Va dyondzise ku hlaya marito lama tirhisaka mpfumawulo lowuntshwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke (marito lama hundzuluxekaka) • Komba vadyondzi ku vumba marito yo koma • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • I vonelo ra kahle ku yelanisa ntivontsalo na ntivomimpfumawulo • Dyondzisa vadyondzi ku tsala letere kumbe mpfumawulo lowu dyondziweke (letere leritsongo) • Dyondzisa vadyondzi ku tsala marito lama tirhisaka mpfumawulo wolowo • Dyondzisa vadyondzi ku kopunula swivulwa swo koma leswi tirhisaka mpfumawulo na marito lama dyondzisiweke • Lulamisa mudyondzi eka makhomelo ya penisele, matshamelo, ku vumba letere, ku siya ndhawu na sayizi • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we KU HLAYA KO SUNGULA	<ul style="list-style-type: none"> • Ku hlaya ko sungula • Hlayela vadyondzi xitori hi nkholuko na ku kombisa matitwelo • Yima u hlamusela laha swi faneleke • Kanela hi matirhiselo ya maletere lamakulu na tihiko • Kanela hi xitshuriwa, u kombisa swimunhuhawankulu na vonelonkulu • Vutisa swivutiso swo hambanahambana, leswi katsaka swivutiso swa xiyimo xa le henhla
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa wutsongo wu ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Dyondzisa marito ma3 ya nkongomelo wa ntivomarito • Yimbelela risimu kumbe u vula xinsin'wana • Endla nghingiriko wun'wana wa swa nomo, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Mahungu – Kombela vadyondzi va 2 ku avelana hi mahungu b Vutshila byo rungula xitori – Kombela vadyondzi hinkwavo ku tiendlela nkongomelo wa switori swa vona na ku avelana na munghana c Kombisa swiphemu swa nchumu lowu heleleke, xik: ximilana kumbe xikanyakanya d Nghenelela eka mimbhurisano ya tlilasi e Landzelelanisa swifaniso ku suka eka xitori na ku tlhela u rungula xitori f Hlamusela minchumu

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • Tirha u landzerisisa nongonoko wa ndzemuko wa mimpfumawulo na ntivomimpfumawulo wa ririmi ra wena • Endla migingiriko ya ndzemuko wa mimpfumawulo yo hambana, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku lemuka mimpfumawulo eku sunguleni ka marito man'wana b Ku hambanisa exikarhi ka mimpfumawulo ya le masungulweni na ya le ku heteleleni c Ku siva rito – siva switatisi kumbe switwari swo hambana ku vumba rito ro hambana • Dyondzisa vadyondzi ku hlaya mpfumawulo wuntshwa • Va dyondzise ku hlaya marito lama tirhisaka mpfumawulo lowuntshwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke (marito lama hundzuluxekaka) • Komba vadyondzi ku vumba marito yo koma • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • I vonelo ra kahle ku yelanisa ntivontsalo na ntivomimpfumawulo • Dyondzisa vadyondzi ku tsala letere kumbe mpfumawulo lowu dyondziweke (letere leritsongo) • Dyondzisa vadyondzi ku tsala marito leswi tirhisaka mpfumawulo wolowo • Dyondzisa vadyondzi ku kopunula swivulwa swo koma leswi tirhisaka mpfumawulo na marito lama dyondzisiweke • Lulamisa makhomelo ya penisele, matshamelo, ku vumba letere, ku siya ndhawu na sayizi • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo MPFAPFARHUTO	<ul style="list-style-type: none"> • Byela vadyondzi nhlokomhaka ya ntirho wo tsala • Byela vadyondzi ntirho wa ku tsala lowu u wu hlawuleke, xik: <ul style="list-style-type: none"> a U dirowa swifaniso leswi hundzisaka hungu mayelana na ntokoto wa yena n'wini na ku tsala nhlokomhaka b U tsala xivulwa xin'we xa mahungu ya yena n'wini kumbe eka ku tsala hi ntlawa c U hlengeleta nongonoko wa marito hi ku ya hi swileriso, xik: swakudya d U tsala a tlhela a kombisa nhlamuselo kumbe xivulwa xo koma ku va na xiave xo endla buku ya tlilasi • Komba vadyondzi ndlela yo KUNGUHATA ku tsala ka vona • Kombela mavonelo ya kungu (ku tsala swin'we) • Kombela vadyondzi ku hetisa makungu ya vona (a ku koperiwi) • Ka ha ri na nkarhi, tsala rimba ra mpfapfarhuto wa xivulwa exitsalelweni, kutani u komba vadyondzi leswi u ri hetisisaka xiswona (ku tsala swin'we). • Tshika rimba ra xivulwa exitsalelweni, kutani u kombela vadyondzi ku tsala xivulwa xa vona vini.
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena(ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivompfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumune	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	<ul style="list-style-type: none"> • Pfluxeta mimpfumawulo yimbirhi leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu • Endla nghingiriko wa ntivomimpfumawulo na tlilasi, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku twananisa mimpfumawulo ku vumba marito b Ku ntlawahata marito mindyangu ya mimpfumawulo leyi yelanaka c Ku ntlawahata marito hi mindyangu ya marito lama yelana d Ku aka na ku tsemelela marito e U lemuka mimpfumawulo leyi nga na ncino • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we KU HLAYA KA VUMBIRHI	<ul style="list-style-type: none"> • Ku hlaya ka vumbirhi • Hlayela vadyondzi xitori hi nkholuko na ku kombisa matitwelo • Kanela hi xitshuriwa, u kombisa swimunhuhatwankulu na vonelonkulu • Vutisa swivutiso swo hambanahambana, leswi katsaka swivutiso swa xiyimo xa le henhla • Kombela vadyondzi ku tivumbela swivutiso swa vona vini mayelana na xitshuriwa, kutani va vutisa munghana
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfluxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwana ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Dyondzisa marito ma3 ya nkongomelo wa ntivomarito • Yimbelela risimu kumbe u vula xinsin'wana • Endla nghingiriko wun'wana wa swa nomo, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Veka vadyondzi hi mintlawu ku kanerisana hi xitshuriwa, hi ku tirhisa rimba (Ndzi tsakise... / A ndzi tsakisiwanga ... / Ndzi ehleketa leswaku xitshuriwa xi tsaleriwe ku ...) b Vutshila byo rungula xitori – Kombela vadyondzi ku tirha hi mintlawu ku huma na nkongomelo wa xitori c Kombisa swiphemu swa nchumu lowu heleleke, xik: ximilana kumbe xikanyakanya d Nghenelela eka mimbhurisano ya tlilasi e Landzelelanisa swifaniso ku suka eka xitori na ku tlhela u rungula xitori f Hlamusela minchumu
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	<ul style="list-style-type: none"> • Pfluxeta mimpfumawulo yimbirhi leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu, na yin'wana leyi dyondziweke eka Kotara leyi • Endla nghingiriko wa ntivomimpfumawulo na tlilasi, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku twananisa mimpfumawulo ku vumba marito b Ku hambanisa marito ma va mimpfumawulo c Ku vumba marito hi ku tirhisa mimpfumawulo (sungula hi marito ya maletere ma3 lama tirhisaka mimpfumawulo yin'we) d Phemelela marito ya va hi mimpfumawulo e Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we ENDZHAKU KA KU HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> • Endzhaku ka ku hlaya • Endla nghingiriko ku va ngenisa exitorini hi vuenti, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ntlangu wo encenyeta – veka vadyondzi hi mintlawwa ku encenyeta xitori b Rungula xitori na munghana – munghana u vula xiphemu xa xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke c Komisa – mudyondzi un'wana na un'wana u byela munghana leswaku xitori a xi ri mayelana na yini hi swivulwa swi 2–3 d Dirowa xifaniso mayelana na xitori kutani u nhlamuselo ya xona
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena(ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwana ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

Xana u swi lemukile leswaku endzeni ka xiyenge xin'wana na xin'wana, mitolovelo na yona yi tirhisiwile? Languta loko u yi lemukile mitolovelo hinkwayo leyi katsiweke:

MIGINGIRIKO YA SWA NOMO

- Musumbhunuku: Tivisa nkongomelo, dyondzisa ntivomarito, dyondzisa risimu kumbe xinsin'wana
- Ravunharhu: Dyondzisa ntivomarito, yimbelela risimu kumbe xinsin'wana, endla nghingiriko wun'wana
- Ravuntlhanu: Dyondzisa ntivomarito, yimbelela risimu kumbe xinsin'wana, endla nghingiriko wun'wana

NTIVOMIMPFUMAWULO & NTIVONTSALO

- Musumbhunuku: Endla makambeleso ya nkamafundza ku kamba vutivi bya mimpfumawulo na ntivontsalo
- Ravumbirhi: Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito; dyondzisa ku tsala maletere na marito
- Ravunharhu: Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito; dyondzisa ku tsala maletere na marito
- Ravumune: Endla nghingiriko ku titoloveta ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke
- Ravuntlhanu: Endla nghingiriko ku titoloveta ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke

KU HLAYA SWIN'WE

- Musumbhunuku: U nga si sungula ku hlaya
- Ravumbirhi: Ku hlaya ko sungula
- Ravumune: Ku hlaya ka vumbirhi
- Ravuntlhanu: Endzhaku ka ku hlaya

KU TSALA

- Musumbhunuku: Nkunguhato na mpapfarhuto
- Ravunharhu: Mpapfarhuto

Xana leswi swa twala? Xana mi nga endla ku cinca kwihhi?

Ntivotimpfumawulo na Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

Tanihi mudyondzisi wa xiyimo xa masungulo, vutihlamuleri bya wena i ku tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku hlaya!

Swiletelo swin'wana swa masungulo leswi u faneleke ku swi landzela ku dyondzisa ntivotimpfumawulo hi leswi:

1 Tiyisisa leswaku u na nongonoko wa ntivotimpfumawulo lowu heleleke, lowu katsaka mimpfumawulo hinkwayo ya ririmi ra wena.

- Nongonoko wa Ntivotimpfumawulo wa NECT wa Xitsonga wu nghenisiwile laha hansi – tshunxeka ku swi tirhisa leswi, kumbe ku tirhisa nongonoko wun'wana wa ntivotimpfumawulo lowu bumabumeriweke hi xifundzankulu xa n'wina, xifundzantsongo kumbe xikolo.

2 Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntivotimarito wa wena. Eka mpfumawulo wun'wana na wun'wana:

- Tiyisisa leswaku vadyondzi va wu twa mpfumawulo, va tiva mpfumawulo eka marito.
- Dyondzisa vuxaka bya letere na mpfumawulo – leswi mpfumawulo wu langutekisaka xiswona.
- Va toloveti ku twananisa mpfumawulo na yin'wana mimpfumawulo leyi va yi tivaka ku vumba marito.
- Hlaya switshuriwa leswi katsaka marito lama tirhisaka mpfumawulo.
- Endla mpfluxeto wa mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke nkarhi na nkarhi.

Swiletelo swin'wana swa masungulo leswi u faneleke ku swi landzela ku dyondzisa ku hlaya hi leswi:

- 1** Veka vadyondzi hi mintlawa ya vuswikoti byo hlaya byo fana.
- 2** Vitana ntlawa wun'wana na wun'wana ku ta ku hlayela kan'we hi vhiki.
- 3** Hi vahlayi lava tikeriwaka, ringeta ku va yingisela kambirhi kumbe ku tlula hi vhiki.
- 4** Tirhisa xitshuriwa lexi ringaneke levhele – eka yin'wana mintlawa, swi nga ha lava u endla mpfluxeto wa mimpfumawulo na ku vumba marito.
- 5** Loko u tirha na ntlawa, yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe.
- 6** Dyondzisa vadyondzi ku twarisa marito lawa va nga ma tiviki – loko mudyondzi a fika eka rito leri a nga swi kotiki ku ri hlaya, n'wi pfune ku ri twarisa. U nga ri tluli kumbe u vitana mudyondzi un'wana ku ri hlaya.
- 7** Hi mikarhi ya ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka, veka vadyondzi hi vambirhimbirhi ku hetisa migingiriko yo hlaya swin'we, loko wena u ri karhi u tirha na ntlawa lowutsongo.

XIYA:

- A ku na 'hlori' kumbe 'ndlela yo hatlisa' yo pfuna vadyondzi lava tikeriwaka hi ku hlaya.
- U fanele ku kuma nkarhi wo tirha na vadyondzi lava hi un'we un'we kumbe hi mintlawa leyitsongo hi minkarhi, loko swi koteka, siku na siku.
- Va lava nkarhi wo tala na ku titoloveta migingiriko ya ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo yo fana na tlilasi hinkwayo.
- Lowu hi wun'wana ntlhontho kambe wa nkoka lowu langutaneke na mudyondzisi wa xiyenge xa masungulo.

Nongonoko wa Ntivomimpfumawulo: Xitsonga HL

- I swa nkoka swinene ku dyondzisa vadyondzi mimpfumawulo hinkwayo ya ririmi.
- Mimpfumawulo leyi dyondzisiwaka eka nongonoko wa Xitsonga eka NECT RIRIMI RA LE KAYA Xitsonga wu longoloxiwile la hansi – tshunxeka ku tirhisa xiletelo lexi.

Xiya:

- ATP ya Giredi 1 Kotara 2 yi kombisa leswaku vadyondzi va fanele ku tiva mimpfumawulo yo tala yo famba yi ri yoxe ya alifabete.
- Ringeta ku tiyisisa leswaku vadyondzi va yi tiva mimpfumawulo leyi:

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
a				
m	m-a = ma	m-a-m-a = mama		
o	o-m-a = oma			
n	n-o-n-a = nona	n-o-m-o = nomo	m-o-n-a = mona	
	i-n-a = ina	m-i-n-a = mina	m-i = mi	
l	l-a = la	l-o-l-o = lolo	l-a-l-a = lala	
b	b-a-n-a = bana	b-a-n-a-n-a = banana	b-o-l-o = bolo	
u	b-u-l-u = bulu	b-a-l-u-n-i = baluni	b-u-l-o = bulo	
d	d-u-l-u = dulu	d-a-m-u = damu	d-i-m-a = dima	
e	d-e-l-e-l-a = delela	d-e-m-a = dema	d-e-l-a = dela	
c	c-a-c-a = caca	c-i-n-a = cina	c-e-l-a = cela	
h	h-o-m-u = homu	h-u-h-a = huha	h-a-d-a = hada	
g	g-u-l-a = gula	g-e-d-e = gede	g-u-g-a = guga	
s	s-i-l-a = sila	s-e-l-e = sele	s-o-l-a = sola	
f	f-u-m-a = fuma	f-a-n-a = fana	f-u-m-i-s-a = fumisa	
t	t-a-l-a = tala	t-e-l-e = tele	t-i-m-a = tima	
p	p-a-n-i = pani	p-o-n-a = pona	p-u-m-e = pume	
r	r-a-h-a = raha	r-i-l-a = rila	r-i-m-a = rima	
j	j-a-m-u = jamu	j-a-s-i = jasi	j-e-s-i = jesi	
y	y-i-m-a = yima	y-e-n-a = yena	y-o-n-a = yona	
k	k-a-m-u = kamu	k-o-m-a = koma	k-u-l-a = kula	
z	z-i-p-a = zipa	z-i-p-i = zipi	z-i-v-u-k-o = zivuko	
q	q-u-v-a = quva	q-u-l-u = qulu	q-a-k-a = qaka	
v	v-a-n-a = vana	v-i-t-o = vito	v-e-k-a = veka	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
w	w-e-n-a = wena	w-i-n-a = wina	w-a-n-u-n-a = wanuna	
x	x-i-k-o-l-o = xikolo	x-i-s-i-b-i = xisibi	x-i-s-i-w-a-n-a = xisiwana	
ng	ng-o-t-i = ngoti	ng-u-v-a = nguva	ng-a-t-i = ngati	
dz	dz-o-v-o = dzovo	dz-a-n-a = dzana	dz-i-m-a = dzima	
ch	ch-o-v-o = chovo	ch-a-v-a = chava	ch-i-v-a = chiva	
mb	mb-i-l-u = mbilu	mb-a-h-a = mbaha	mb-a-n-g-a = mbanga	
hl	hl-a-m-b-a = hlamba	hl-e-k-a = hleka	hl-u-v-a = hluva	
sw	sw-e-k-a = sweka	sw-e-sw-i = sweswi	sw-i-m-i-l-a-n-a = swimilana	
rh	rh-a-v-i = rhavi	rh-a-m-b-u = rhambu	rh-u-l-a = rhula	
kh	kh-e-kh-e = khekhe	kh-u-m-e = khume	kh-a-l-e = khale	
kw	kw-i-n-i = kwini	kw-a-t-a = kwata	kw-i-h-i = kwihi	
ts	ts-a-l-a = tsala	ts-e-v-u = tsevu	ts-o-l-o = tsolo	
ny	ny-o-n-g-a = nyonga	ny-i-k-o = nyiko	ny-i-k-a = nyika	
dy	dy-a-m-b-u = dyambu	dy-a-n-a = dyana	dy-e-l-o = dyelo	
lw	lw-e-l-a = lwela	lw-a-n-g-u = lwangu	lw-i-s-a = lwisa	
dl	dl-a-dl-a = dladla	dl-o-k-o-dl-a = dlokodla	dl-u-dl-a = dludla	
nt	nt-i-m-a = ntima	nt-i-y-i-s-o = ntiyiso	nt-a-m-b-u = ntambu	
th	th-i-n-i = thini	th-e-p-e = thepe	th-i-k-i-th-i = thikithi	
mf	mf-e-nh-e = mfenhe	mf-u-ts-u = mfutsu	mf-u-w-o = mfuwo	
mh	mh-a-l-a-mh-a-l-a = mhalamhala	mh-e-h-o = mheho	mh-a-w-u-r-i = mhawuri	
by	by-a-l-a = byala	by-a-n-y-i = byanyi	by-a-ts-o = byatso	
nk	nk-o-m-b-e = nkombe	nk-u-k-u-l-u = nkukulu	nk-o-k-o-ts-o = nkokotso	
tl	tl-u-l-a = tlula	tl-u-n-y-a = tlunya	tl-u-m-b-a-n-a = tlumbana	
nh	nh-a-m-u = nhamu	nh-a-n-g-a = nhanga	nh-a-rh-u = nharhu	
ph	ph-a-m-a = phama	ph-e-l-a = phela	ph-e-ph-a = phepha	
pf	pf-u-t-a = pfuta	pf-a-l-a = pfala	pf-u-m-a = pfuma	
vh	vh-i-k-i = vhiki	vh-a-k-a-ch-a = vhakacha	vh-e-n-g-e-l-e = vhengele	
ns	ns-u-n-a = nsuna	ns-o-v-o = nsovo	ns-u-k-u = nsuku	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
nc	nc-i-l-a = ncila	nc-i-nc-i = ncinci	nc-o-v-o = ncovo	
bv	bv-u-bv-u-k-a = bvubvuka	bv-u-t-a-m-a = bvutama	bv-u-m-b-a = bvumba	
mp	mp-a-m-a = mpama	mp-a-hl-a = mpahla	mp-a-n-dl-a = mpandla	
py	py-i-tl-a = pyitla	py-a-n-y-a = pyanya	py-e-t-u = pyetu	
qh	qh-a-v-u-l-a = qhavula	qh-a-v-u-l-e-l-a = qhavulela	qh-i-v-a = qhiva	
tw	tw-e-l-a = twela	tw-i-s-i-s-a = twisisa	tw-a-n-a-n-a = twanana	
nw	nw-i-s-a = nwisa	nw-e-l-a = nwela	nw-a-y-a = nwaya	
nx	nx-i-x-i-m-o = nxiximo	nx-a-x-a-m-e-l-o = nxaxamelo	nx-u-n-g-e-t-o = nxungeto	
n'	n'-h-w-e-t-i = n'hweti	n'-w-a-n-a = n'wana	n'-a-n-g-a = n'anga	
aa	g-aa = gaa	p-aa = paa	y-aa = yaa	
oo	y-oo = yoo	g-oo = goo	ch-oo = choo	
ii	dz-w-ii = dzwii	y-ii = yii	i-x-ii = ixii	
ee	n-gh-ee = nghee	c-i-n-g-ee = cingee	c-o-w-ee = cowee	
ngh	ngh-a-s-i = nghasi	ngh-a-l-a = nghala	ngh-o-z-i = nghozi	
ntw	ntw-a-l-a = ntwala	ntw-a-l-o = ntwalo	ntw-e-l-a-n-o = ntwelano	
ntl	ntl-a-n-g-e-l-o = ntlangelo	ntl-a-n-g-u = ntlangu	ntl-a-w-a = ntlawa	
ndz	ndz-i-l-o = ndzilo	ndz-i-m-a-n-a = ndzimana	ndz-e-k-o = ndzeko	
mpf	mpf-u-l-a = mpfula	mpf-u-v-u = mpfuvu	mpfh-u-k-a = mpfhuka	
tlh	tlh-i-b-u-k-a = tlhibuka	tlh-e-r-i-s-a = ttherisa	tlh-e-l-a = tlhela	
tsh	tsh-o-p-i = tshopi	tsh-i-n-y-a = tshinya	tsh-i-v-e-l-a = tshivela	
nkh	nkh-a-v-i = nkhavi	nkh-a-v-a-x-e-l-o = nkhavaxelo	nkh-u-t-a-z-o = nkhutazo	
ndh	ndh-a-w-u = ndhawu	ndh-a-m-b-i = ndhambi	ndh-u-ndh-u-m-a = ndhundhuma	
ndl	ndl-e-v-e = ndleve	ndl-a-l-a = ndlala	ndl-u-w-a = ndluwa	
ndy	ndy-a-n-g-u = ndyangu	ndy-e-l-o = ndyelo	ndy-o-n-g-o = ndyongo	
mby	mby-a-n-a = mbyana	mby-a-ts-u = mbyatsu	mby-i-n-dl-a = mbyindla	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
khw	khw-a-ts-i = khwatsi	khw-e-l-a = khwela	khw-i-t-a = khwita	
rhw	rhw-a-l-a = rhwala	rhw-e-x-a = rhwexa	rhw-ee = rhwee	
mbh	mbh-u-r-i = mbhuri	mbh-o-n-i = mbhoni	mbh-o-n-g-o-l-o = mbhongolo	
ngw	ngw-e-n-y-a = ngwenya	ngw-e-d-i = ngwedi	ngw-i-d-i = ngwidi	
hlw	hlw-e-l-a = hlwela	hlw-e-r-i-s-a = hlwerisa	hlw-e-hlw-e = hlwehlwe	
nts	nts-a-k-i-s-i = ntsakisi	nts-e-n-g-o = ntsengo	nts-a-r-i-s-o = ntsariso	
ntsw	ntsw-aa = ntswaa	ntsw-e-l-e = ntswele	ntw-i-r-i = ntswiri	
nhw	nhw-a-n-y-a-n-a = nhwanyana	nhw-a-l-a = nhwala	nhw-ii = nhwii	
nkw	nkw-aa = nkwa	nkw-e-m-a = nkwema	nkw-i-nkw-i-r-i-m-b-a = nkwinkwirimba	
nhl	nhl-a-m-u-l-a = nhlamula	nhl-a-m-pf-i = nhlampfi	nhl-o-k-o = nhloko	
ntsh	ntsh-e-k-e-t-o = ntsheketo	ntsh-a-v-a = ntshava	ntsh-a-m-e-l-o = ntshamelo	
ntlh	ntlh-o-ntlh-o = ntlhontlho	ntlh-a-m-b-i = ntlhambi	ntlh-a-m-u = ntlhamu	
tshw	tshw-u-k-a = tshwuka	tshw-e-t-e-l-a = tshwetela	tshw-i-n-g-a = tshwinga	
ndzh	ndzh-o-p-e = ndzhope	ndzh-u-t-i = ndzhuti	ndzh-o-m-b-o = ndzhombo	
mbvh	mbvh-a-ch-a = mbvhacha	mbvh-u-v-a = mbvhuva	mbvh-u-l-a-x-i-f-u-v-a = mbvhulaxifuva	
nghw	nghw-a-z-i = nghwazi	nghw-e-n-dz-a = nghwendza	nghw-e-tl-i-s-a = nghwetlisa	
ntshw	y-i-ntshw-a = yintshwa	ntshw-a-t-ii = ntshwatii	ntshw-ee = ntshwee	
ndzhw	ndzhw-a-l-o = ndzhwalo	ndzhw-a-l-e-l-o = ndzhwalelo		

Rimba ra Nkunguhato & Xiletelo xo landzelerisa ntirho

Kunguhato na Xiletelo xo landzelerisa ntirho leswi landzelaka swi tirhisa ntolovelovelo na migingiriko leswi swi hlamuseriweke endzhaku.

DBE ATP

- Ku na 5 wa Mikunguhato na Swiletelo swo landzelerisa ntirho leswi nga hava nchumu, leswi u nga swi tirhisaka ku kunguhata na ku landzelerisa kharikhulamu loko u yi fikelerile eka kotara.
- Loko u swi tsakela, ti endleli ntolovelovelo na migingiriko, ntsena tiyisisa leswaku swi landzela XIPHOKHAMA na ATP.
- Kutani, ti endlele NkKunguhato na Xiletelo xo landzelerisa ntirho ku landzelerisa loko u kotile ku fikelela swilaveko swa kharikhulamu eka Kotara 2.

Tsundzuka, nongonoko lowu wo dyondza wa NECT Giredi 1–3 Ririmi ra le kaya wa kumeka ku va wu kopunuriwa eka website: www.nect.org.za

Nkongomelo wa 1:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 2	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO: RISIMU/ XINSIN*WANA:		NTIVOMARITO: RISIMU/ XINSIN*WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIGINGIRIKO YIN*WANA:		MIGINGIRIKO YIN*WANA:	
	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 2	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 2:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 2	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO: RISIMU/ XINSIN*WANA: MIGINGIRIKO YIN*WANA:		NTIVOMARITO: RISIMU/ XINSIN*WANA: MIGINGIRIKO YIN*WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO: MIGINGIRIKO:		MIMPFUMAWULO: MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 2	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 3:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 2	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN*WANA:		RISIMU/ XINSIN*WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN*WANA:		MIGINGIRIKO YIN*WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 2	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 4:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 2	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN*WANA:		RISIMU/ XINSIN*WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN*WANA:		MIGINGIRIKO YIN*WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 2	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 5:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 2	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN*WANA:		RISIMU/ XINSIN*WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN*WANA:		MIGINGIRIKO YIN*WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 2	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nongonoko wa Makambelelo

Makambelelo ya Madyondzelo

- Nongonoko wo kambela lowu landzelaka wu katsa vuswikoti bya nkoka bya nhluvukiso wa vuswikoti bya ku hlaya **leswi vadyondzi** va wena va faneleke ku swi kota eka xiyenge lexi.
- Lawa hi wona **masungulo ya vuswikoti bya ku hlaya** lebyi **vadyondzi hinkwavo va faneleke ku va na byona** loko va **heta Giredi ya 3**.
- A ku na ndlela yo hatlisa no olova ku landzelerisa ‘Makambelelo ya Madyondzelo, kumbe ‘Makambelelo ya Mafundza’.
- Ku ku pfuna ku endla leswi hi ndlela leyi nga ni xikongomelo, u nga ringeta leswi landzelaka:
 - a Va na **buku yo rhekhodela makambelelo**, tshama na yona nkarhi hinkwawo.
 - b Buku leyi yi fanele ku tsariwa XIHUNDLA.
 - c Eka buku leyi, **va na na xiyenge xa mudyondzi un’wana na un’wana**.
 - d Siku hinkwaro, **lemuka matirhelo ya vadyondzi**, kutani **u endla tinotsi ta leswi u swi xiyaka** leswi nga na vuxaka na vuswikoti lebyi.
- Lemuka swinene **vadyondzi lava nga endliki nhluvuko**, kutani u tirha na vona ku adiresa mintlhontlho ya vona.

Nongonoko wo kambela: FP Ririmi ra le Kaya

NTIRHO LOWUKULU	✓
U landzela swipimelo na leswi languteriweke etlilasini	
U lawula matitwelo ya yena	
U tirha a ri yexe	
U kota ku tirhisana ni mintlawo	
U kongomana na mitirho a yi heta hi nkarhi lowu nga hetiki mbilu	
U tsundzuka na ku yelanisa dyondzo ya khale na leyintshwa	
U tumbuluxa na ku hlayisa vuxaka lebyinene	
U ringetela hambu swi tika – a nga heli matimba	
KU YINGISELA & KU VULAVULA	✓
U hlukisa na ku tirhisa ntivomarito lowu yaka wu bohana	
U landzelela swiletelo	
U vutisa swivutiso	
U hlumula swivutiso hi mfanelo, a tirhisa swivulwa leswi swi yaka swi bohana	
U tirhisa vuswikoti byo bula na byo vulavula hi mfanelo	
NDZEMUKO WA MIMPFUMAWULO & NTIVOMIMPFUMAWULO	✓
U phemelela marito a humesela mimpfumawulo ya wona ha wun’we wun’we hi nomo	
U twananisa mimpfumawulo yi va marito hi nomo	
U lemuka na ku hlaya mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondzisiweke (u dyondza ku hlangana ka letere na mpfumawulo)	
U vumba na ku phemelela marito lama tsariweke ehansi hi ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke	

KU HLAYA	✓
Nkarhi hinkwawo u ringeta ku hundzuluxa (ku twarisa) marito mantshwa hi ku tirhisa vutivi bya letere na mpfumawulo	
U hlaya switshuriwa eka maphepha yo tirhela hi nkholuko lowu kulaka na nkhaqato	
NTWISISO	✓
<i>Eka Xiyimo xa Masungulo, vuswikoti lebyi byi fanele byi akiwa hi nkarhi wa ku hlaya swin'we – loko mudyondzisi a karhi hlayela ehenhla switshuriwa swo bohana.</i>	
U komba ku navela ku tiva na ntsakelo hi nkarhi wa ku hlaya swin'we switori	
U hlamula swivutiso swo tsundzuka hi nkaqato	
U nyika tinhlamulo leti nga na ndzandzelelano, mavonelo lama seketeriwaka eka swivutiso swa 'hikokwalaho ka yini'	
U endla nkomiso wa swiendleko swa nkoka eswitorini swo hlayela ehenhla	
U vula xikongomelo kumbe hungu ra switori leswi hlayiwaka	
U tsundzuka na ku yelanisa switori leswi se swi hlayiweke na switori swintshwa	
NTIVONTSALO	✓
U khoma penisele na switirhisiwa swo tsala hi mfanelo – a tirhisa makhomelo yo khoma hi tintiho tinharhu	
U tsala maletere lama dyondzisiweke hi mfanelo no hlayeka	
U tsala hi rivilo leri nga vilerisiki – u heta mitirho hi nkarhi lowu vekiweke	
KU TSALA	✓
U tirhisa ku tsala ku hundzisela mavonelo yakwe (a nga kopunuli)	
U tsala a ri yexe (u na wona maqhinga ya ku tsala, wa ma tirhisa ku hetisa mitirho yo tsala)	
U tirhisa vutivi byo yelanisa mpfumawulo na letere ku tsala marito (mpeleto wo tiendlela)	
U hlayela vanghana leswi a swi tsaleke	

Makambeleo ya Madyondzelo

- U nga hlawula ku titumbuluxela wa wena Ntirho wa Makambeleo ya Mafundza ku ya hi swiletelo leswi nyikiweke eka **'Revised Section 4' eka XIPHOKHAMA.**
- Ndlala yin'wana, xikombiso xa **Ntirho wa Makambeleo ya Mafundza wa Kotara ya 2 xi katsiwile laha hanshi.** U nga tirhisa Ntirho wa Makambeleo lawa ya Mafundza leswi ma nga xiswona, kumbe u cinca ko karhi leswaku ma tirhiseka etlilasini ya wena.
- 'Khadi ra mikutlunyo' ri katsiwile laha u nga tsalaka mbuyelo wa xikambelo xa vadyondzi eka xiyenge xin'wana na xin'wana.

Matirhiselo ya Tirhubiriki

- Rhubiriki leyi landzelaka yi na mune wa tinhlamuselo ta tilevhele'
- Ti tlhela ti kombisa swiletelo swa mpimo swa levhele yin'wana na yin'wana.
- Ku engetela, maraka yi nyikiwile eka nhlamuselo yin'wana na yin'wana. Leswi swi swi kombisiwile eka swiangi ekusuhi na nhlamuselo ku ya hi swilaveko.
- U nga tirhisa swihlawulekisi leswi ku kambela vadyondzi va wena hi tindlela to hambana, ku ya hi ntsakelo wa xifundzankulu kumbe xifundza xa wena. Xikombiso:
 - a U nga ha hlawula ku tiendlela nhlayo xikarhi ya levhele kumbe mpimo wa nghingiriko wo kambela.
 - b Kumbe, u nga hlawula ku tiendlela maraka ya mudyondzi un'wana na un'wana.

Xikombiso:

- a Mudyondzisi wa Ntsako u vekerile xihambano eka ku humelela ka yena ku ya hi swilaveko.
- b U vona leswaku swihambano swi wela ko tala eka LEVHELE ya 2/ MPIMO wa 3-4. Kambe, u na LEVHELE yin'we ya LEVHELE 1/ nkutlunyo wa MPIMO 2. Kutani, u n'wi nyika **MPIMO wa 3**.
- c Kutani, u tiendlela nkutlunyo ku ya hi timaraka eka xilaveko xin'wana na xin'wana. U kuma maraka ya 5 eka 14. Loko a avanyisa hi 2, u kuma 2.5, leyi a yi rhendzelaka ekusuhi na **MPIMO wa 3**.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
XILAVEKO 1	Mudyondzi u rungula switsongo hi xitori hi ndzandzelelano wo hoxeka. (1)	Mudyondzi mikarhi yin'wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (2) ✗	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko, hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (3)	Mudyondzi u rungula swo tala hi xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke, a nyika vuxokoxoko lebyi ringaneleke ku veka nhlamuselo erivaleni. (4-5)
XILAVEKO 2	Mudyondzi wa miyela hi xitalo, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (1)	Mudyondzi mikarhi yin'wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (2) ✗	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko, hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (3)	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko na hi ku titsheмба, a nga yimi, a nga kanakani kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (4-5)
XILAVEKO 3	A ku na ku hambanisa eka thoni kumbe ntlakuso wa rito, kumbe mudyondzi a nga twali. (1) ✗	Mikarhi yin'wana mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito, kambe leswi a swi hi mfanelo nkarhi hinkwawo. (2)	Mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito loko a hlava, ku ri na nkucetelonyana.(3)	Mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito loko a hlava, ku ri na nkucetelo lowukulu. (4)

Macincelo

- Cinca maraka leyi nga 14 ku ya eka mpimo wa 1–7 hi ku avanyisa hi 2.

Hi tshemba leswaku mi ta kuma xiletelo lexi xa makambeleo xi ri lexi pfunaka swinene

- *I swa nkoka ku tsundzuka leswaku mintirho leyi ya makambeleo na maendlelo ya mikhakhuleto i swiringanyeto.*
- *Mi komberiwa ku landzelela swileriso swa xifundzankulu kumbe xifundza xa n'wina loko swi ta eka swilaveko swa makambeleo.*

Makambelelo ya Madyondzelo: Khadi ra Mikuttunyo							
Mavito ya vadyondzi	Ku yingisela & ku vulavula	Ntivotimpfumawulo	Ku hlaya & Ntwisiso	Ntivotantsalo	Ku tsala	Hi ku angarhela	
Nomboro ya Nghingiriko wa Makambelelo	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.6	
1	U yingisela switori na ku lemuka vonelonkulu	U tiva vuxaka bya mpfumawulo wo famba woxe wa maletere man'wana (switwari na switatisi)	U hlalaya ehenhla buku eka xiyimo xa yena.	U endla nkumbetelo wa xitori hi ku tirhisa swifaniso U kanerisana hi xitori a lemuka swimunhuhathwankulu na vonelonkulu.	U tsala maletere lamatsongo hi mfanelo.	U dirowa xifaniso ku hundzisa hungu. U tsala marito a tirhisa mimpfumawulo leyi dyondziweke. U hoxa xandla eka xitori xa tlilasi.	
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							
9							
10							
11							

Giredi ya 1 Kotara ya 2: Xikombiso xa Ntirho wa Makambelelo ya Mafundza

2.1: KU YINGISELA & KU VULAVULA	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> U yingisela switori na ku lemuka vonelonkulu.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> Endla leswi kotara hinkwayo hi nkarhi wa tidyondzontsongo to hlaya swin'we. Emakumu ya dyondzontsongo yin'wana na yin'wana laha u hlayeke xitori, hlawula vadyondzi va nga ri vangani u va kambela (kambe u nga va byeli leswi).
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> Kombela mudyondzi un'wana na un'wana loyi a hlawuriweke ku hlamula xivutiso xin'we kumbe swimbirhi swa swivutiso leswi: <ol style="list-style-type: none"> Xana u ehleketa leswaku vonelonkulu ra xitori lexi a ku ri rihi? Xana u dyondze yini ku suka exitorini? Loko a wu fanele ku byela munghana wa wena hi xitori lexi hi xivulwa xin'we kumbe swimbirhi, xana a wu ta vula yini? Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hanshi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
U LEMUKA VONELONKULU RA XITORI	Mudyondzi wa tikeriwa ku tsundzuka swo karhi ku suka exitorini naswona a nga swi koti ku lemuka vonelonkulu. (1)	Mudyondzi u tlhela a rungula xitori, handle ko lemuka vonelonkulu. (2)	Mudyondzi u lemuka switsongo hi vonelonkulu, kambe u engetela vuxokoxoko byo tala, kumbe a siya vuxokoxoko bya nkoka. (3)	Mudyondzi u lemuka hi mfanelo vonelonkulu ra xitori.(4)
NKHULUKO	Mudyondzi wa miyela hi xitalo, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (0)	Mudyondzi mikarhi yin'wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (1)	Mudyondzi u hlamula hi nk huluko, kambe hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (2)	Mudyondzi u hlamula hi nk huluko na hi ku titsheмба, a nga yimi, a nga kanakani kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (3)

2.2: NTIVOMIMPFUMAWULO	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U tiva vuxaka bya mpfumawulo wo famba woxe wa maletere man'wana (switwari na switatisi)
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Endla leswi hi Vhiki ra 8, hi nkarhi wa ku hlaya hi ntlawa loku leteriwa
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa vadyondzi va ri na nghingiriko wo hlaya hi vambirhimbirhi kumbe wa mimpfumawulo. • Ematshan'wini yo vitana mintlawa, vitana mudyondzi hi un'we ku ta etafuleni ra wena. • Va na na phepha ro va hava nchumu na penisele leswi mudyondzi a nga ta swi tirhisa. • Vitanela 4 wa mimpfumawulo yo famba yoxe leyi u yi dyondziseke eka Kotara ya 2 kutani u kombela mudyondzi ku yi tsala ehansi. • Xo landzela, va na na phepha leri tsariweke na mimpfumawulo yo famba yoxe hinkwayo leyi u yi dyondziseke eka Kotara ya 2. Kombetela eka 4 wa maletere kutani u kombela mudyondzi ku vula mimpfumawulo. • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI Timaraka leti languteriweke 8	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
KU TIVA MIMPFUMAWULO YO TWIWA	Mudyondzi u tsale 0 kumbe 1 wa mimpfumawulo hi mfanelo eka leyi ya 4. (1-2)	Mudyondzi u tsale 2 wa mimpfumawulo hi mfanelo eka leyi ya 4. (3-4)	Mudyondzi u tsale 3 wa mimpfumawulo hi mfanelo eka leyi ya 4. (5-6)	Mudyondzi u tsale 4 wa mimpfumawulo hi mfanelo eka leyi ya 4. (7)
KU TIVA MIMPFUMAWULO YO TSARIWA	Mudyondzi u tive 0 kumbe kumbe 1 wa mimpfumawulo hi mfanelo. (1-2)	Mudyondzi u tive 2 wa mimpfumawulo hi mfanelo. (3-4)	Mudyondzi u tive 3 wa mimpfumawulo hi mfanelo. (5-6)	Mudyondzi u tive 4 wa mimpfumawulo hi mfanelo. (7)

2.3: KU HLAYA	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U hlayela ehenhla buku eka xiyimo xa yena. • U tirhisa marito yo voniwa na mimpfumawulo ku hundzuluxa marito.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Leswi swi nga endliwa hi Vhiki ra 6 na 7 • Endla leswi hi nkarhi wa Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Hi nkarhi wa 'Ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka' vitana xirho ha xin'we xin'we xa ntlawa ku ta ku hlayela. • Kombela mudyondzi ku hlayela ehenhla ku suka eka xitshuriwa xa xiyimo xa yena. Tiyisisa leswaku xitshuriwa xi katsa marito lama hundzuluxekaka. • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
NKHULUKO	Mudyondzi wa kanakana loko a karhi a hlava, wa miyela loko a fika eka marito lawa a nga ma tiviki kumbe a tlula marito yo kala a nga ma tivi, u vuyelela marito kumbe swivulwana. (1-2)	Mudyondzi u hlava a karhi a yimanyana kumbe ku kanakana. Mudyondzi u na 'maganga' lawa ya tikaka ku ma hundza. (3-4)	Mudyondzi u hlava a karhi a yimanyana hi ncino. U na ku tikeriwa hi marito yo karhi na/ hi swivumbeko swa swivulwa. (5-6)	Mudyondzi u hlava hi ku olova a yimanyana. Mudyondzi wa swi kota ku tilulamisa loko a hlava marito yo karhata na / swivumbeko swa swivulwa. (7)
VUSWIKOTI BYO HUNDZULUXA	Mudyondzi u lava nseketelo swinene hi ntivomimpfumawulo ku suka eka mudyondzisi ku kota ku hlava rito leri a nga ri tiviki. Mudyondzi wa tikeriwa ku phemelela marito ma va hi mapeletwana kumbe hi mapeletwana kumbe mimpfumawulo. Mudyondzi u tiva marito matsongo ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu. (1-2)	Mudyondzi u ringeta ku tirhisa ntivomimpfumawulo ku hlava marito yo kala a nga ma tivi kambe u lava nseketelo ku suka eka mudyondzisi. Mudyondzi wa swi kota ku phemelela marito ma va hi mapeletwana kumbe mimpfumawulo hi nseketelo wa mudyondzisi. Mudyondzi u tiva marito man'wana ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu. (3-4)	Mudyondzi u tirhisa ntivomimpfumawulo na mapeletwana ku twarisa marito yo kala a nga ma tivi, kambe nkarhi na nkarhi u lava ku pfuniwa ku twananiwa mimpfumawulo ku vumba rito. Mudyondzi u tiva marito hinkwawo lama dyondzisiweke ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu. (5-6)	Mudyondzi u tirhisa ntivomimpfumawulo na mapeletwana ku twarisa marito yo kala a nga ma tivi, naswona hi xitalo u twananiwa mimpfumawulo ku vumba rito. Mudyondzi u tiva marito hinkwawo lama dyondzisiweke ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu. (7)

2.4: KU HLAYA HI NTWISISO	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U endla nkumbetelo wa xitori hi ku tirhisa swifaniso • U kanerisana hi xitori a lemuka swimunhuhathwankulu na vonelonkulu.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Leswi swi nga endliwa hi vhiki ra vu4 ku ya eka vhiki ra vu 6 • Endla leswi loko vadyondzi va tshamisekile na nghingiriko wo tsala.
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Tirhisa xitshuriwa lexi nga tirhisiwa vhiki leri nga hundza. • Tshamisisa tlilasi ku hetisa nghingiriko. • Kutani kombela vadyondzi hi un'we un'we ku ta edesikini ra wena ku hetisa makambeleo. • Vutisa mudyondzi un'wana na un'wana swivutiso leswi landzelaka: <ul style="list-style-type: none"> Swimunhuhathwankulu <ol style="list-style-type: none"> 1 Xana a ku ri va mani swimunhuhathwankulu exitorini? 2 Xana a va ri va mani mavito ya vona? Vonelonkulu <ol style="list-style-type: none"> 1 Loko a wu fanele ku byela munghana wa wena hi xitori lexi hi xivulwa xin'we kumbe swimbirhi, xana a wu ta vula yini? 2 Xana u dyondze yini ku suka eka xitori lexi? Nkumbetelo <ol style="list-style-type: none"> 1 Xo landzela, komba mudyondzi swifaniso swa xitori lexi a nga si tshamaka a xi twa. 2 Kutani, kombela mudyondzi ku ku rungulela leswi a ehleketaka leswaku swi le ku endlekeni exitorini, ku ya hi swifaniso. • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
SWIMUNHUHATWANKULU	Mudyondzi wa tikeriwa ku lemuka ximunhuhatwankulu xin'we handle ka nseketelo.(1)	Mudyondzi u lemuka ximunhuhatwankulu xin'we hi yexe.(2)	Mudyondzi u lemuka hi mfanelo swimunhuhatwankulu kambe a nga tsundzuka hinkwawo mavito ya swona.(3)	Mudyondzi u lemuka hi mfanelo swimunhuhatwankulu na ku tsundzuka mavito ya swona.(4)
VONELONKULU	Mudyondzi u rungula xitori kumbe swiphemu swa xitori. (1-2)	Mudyondzi u lemuka vonelonkulu kambe u katsa vuxokoxoko byo kala byi nga fanelanga kumbe a siya vuxokoxoko bya nkoka.(3-4)	Mudyondzi u lemuka vonelonkulu hi mfanelo. Mudyondzi wa tikeriwa ku hlamusela leswi swi dyondziweke ku suka exitorini hi ndlela leyi twisisekaka.(5-6)	Mudyondzi u lemuka vonelonkulu hi mfanelo naswona u hlamusela leswi swi dyondziweke ku suka exitorini hi ndlela leyi twisisekaka. (7)
NKUMBETELO	Mudyondzi a nga swi koti ku endla nkumbetelo hi mfanelo hi xitshuriwa. (0)	Mudyondzi u kota ku endla nkumbetelo wa masungulo hi mfanelo hi xitshuriwa. (1)	Mudyondzi u endla nkumbetelo lowu nga na vuxokoxonyana hi mfanelo hi xitshuriwa. (2)	Mudyondzi u endla nkumbetelo lowu nga na vuxokoxoko hi mfanelo naswona lowu nga na vundzeni hi xitshuriwa. (3)

2.5: NTIVONTSALO	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> U tsala maletere lamatsongo hi mfanelo
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> Loko kotara yi ya eku heleni, hlengeleta tibuku ta vadyondzi ta ntivontsalo.
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> Languta tibuku ta vadyondzi u ri karhi u teka tinotsi hi nhluvukiso wa ntivontsalo wa vona mayelana na mavumbelo ya letere, ku siya ndhawu na rivilo (xana va heta migingiriko hinkwayo ya ntivontsalo hi nkarhi lowu pimiweke ke?) Xiyaxiya vadyondzi hi nkarhi wa dyondzo ya ntivontsalo, kutani u languta ku tsala ka vona etibukwini ku vona nhluvuko na mintlhontlho. Kambela ntivontsalo na ku tsala ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
MAXIYAXIYELO YA NTIVONTSALO HI KU ANGARHELA	Ku na swihoxo swo tala swa mavumbelo ya maletere, ku hambanisa exikarhi ka marito, na hi sayizi. Mudyondzi u tsala hi ku nonoka. (1-2)	Ku na swihoxonyana swa mavumbelo ya maletere, ku hambanisa exikarhi ka marito, na hi sayizi. Mudyondzi u tsala hi ku nonoka. (3-4)	Mudyondzi u vumba maletere hi mfanelo. Ndhawu leyi siyiweke exikarhi ka marito yi fanerile naswona sayizi ya maletere hi xitalo yi kahle. Matsalelo ya mudyondzi ya hatlisa kumbe ya basile naswona ya nga antswisiwa. (5-6)	Ndhawu leyi siyiweke exikarhi ka marito yi fanerile naswona sayizi ya maletere yi kahle. Mudyondzi u tsala swi basa na hi rivilo leri amukelekaka. (7)

2.6: KU TSALA	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U dirowa xifaniso ku hundzisa hungu. • U tsala marito a tirhisa mimpfumawulo leyi dyondziweke. • U hoxa xandla eka mavonelo ya xitori xa tlilasi.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Endla leswi hi ku tirhisa dyondzo yo tsala ya Vhiki ra 7 kumbe 8.
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Fambisa dyondzo ya ku tsala leyi lavaka vadyondzi va dirowa xifaniso ku hundzisa hungu ra vona vini – ku nga ri swin’wana leswi kopunuriweke ku suka eka mudyondzisi, xik: swin’wana leswi va rhandzaka ku swi endla. • Kutani, lerisa vadyondzi ku kopunula rimba ra nhlokomhaka yo koma ku suka exitsalelweni, na ku tatisa rimba va tirhisa marito ya vona. Xikombiso: Ndzi rhandza ku _____. Ndzi swi rhandza hikuva ... • Hlengeleta tibuku ta vadyondzi eku heleni ka ku tsala. • Kambela ku tsala ka mudyondzi un’wana na un’wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
RHUBIRIKI				
XIFANISO: NHLAMUSELO NA VUTUMBULUXI	Swa nonoha ku twisisa xifaniso, kumbe ri hava vutumbuluxi -u kopunule xikombiso xa mudyondzisi. (1)	Xifaniso xa twisiseka naswona xi na vutumbuluxi, hambileswi xi yelanaka na xikombiso. (2)	Xifaniso i xa yena n'wini naswona xi na vutumbuluxi. (3)	Swa olova ku twisisa xifaniso, i xa yena n'wini, xi na vutumbuluxi naswona xi na vutshila. (4)
KU TSALA	Mudyondzi a nga swi koti ku hetisa rimba ra matsalelo. Mudyondzi a nga ringeti ku tsala marito a ri yexe a tirhisa vutivi bya ntivomimpfumawulo naswona u lava nseketelo swinene ku suka eka mudyondzisi. (1-2)	Mudyondzi u hetisa rimba ra matsalelo hi minkarhi yo tala. Mudyondzi u ringeta ku tsala marito man'wana hi yexe a tirhisa vutivi bya ntivomimpfumawulo, kambe wa ha lava nseketelo ku suka eka mudyondzisi. (3-4)	Mudyondzi u hetisa rimba ra matsalelo. Mudyondzi u ringeta ku tsala marito man'wana hi yexe a tirhisa vutivi bya ntivomimpfumawulo, kambe wa ha lava nseketelo ku suka eka mudyondzisi. (5-6)	Mudyondzi u hetisa rimba ra matsalelo. Mudyondzi u tsala marito yo tala hi yexe a tirhisa vutivi bya ntivomimpfumawulo. (7)
MAVONENO YO TSALA SWIN'WE	Mudyondzi u hoxa xandla hi xiwelo eka ku tsala swin'we, hambi loko a vutisiwa.(0)	Mudyondzi u hoxa xandla hi minkarhi eka ku tsala swin'we, hambileswi swi nga riki na vutumbuluxi. (1)	Mudyondzi u hoxa xandla nkarhi na nkarhi eka ku tsala swin'we, hambileswi swi nga riki na vutumbuluxi nkarhi hinkwawo. (2)	Mudyondzi u hoxa xandla hi mavonelo lama nga na vutumbuluxi no tsakisa nkarhi na nkarhi eka ku tsala swin'we.(3)